

PEKKA HAAVISTO

Biisonipolku
Matka Puolan ikimetsään

Otavan Kirjasäätiö ja Suomen tietokirjailijat ry ovat tukeneet kirjoitustyötä.

© Pekka Haavisto ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-51137-3

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

Esipuhe	7
Lasikantinen laulukirja	11
Aamusumuinen Helsinki	23
Lentävän hollantilaisen paluu	29
Mustavalkoinen Tallinna	37
Kalevipoeg ja Väinämöinen kohtaavat	43
Konstantin Pätsin pää	51
Via Baltican lumo	63
Kirjarovioiden valo	79
Matka Białowieżaan	85
Jurassic Parkin portilla	91
Suwałkin käytävällä	101
Väinänlinna ja viikingit	107
Tartto semioottisena tilana	113
Jugendia Taageperassa	119
Fotografiskan pauloissa	125
Puhemiehestä iskurityöläiseksi	129
Duunarit temppelin harjalla	145
Elämä on venematka	157
Jäljelle jää soutaminen	163
Highway 61 Revisited	169
Davosiin vai Nouakchottiin	179
Hiidenkiven sankarit	183

Esipuhe

Kesällä 1974 heitin rinkan selkääni ja vilkutin kotiväelle ruotsinlaivan kannelta kaverini Eskon kanssa. Olin 16-vuotias, ja tuntui mitä luonnollisimmalta asialta sanoa jäähyväiset kokonaiseksi kuukaudeksi ja suunnata reilaamaan Eurooppaan. Kun laiva lähti, vilkuttajat laiturilla näyttivät yhä pienemmiltä ja pienemmiltä.

Äitini neuvoi, että laivassa kannattaa aina nukkua pii-pun vieressä, koska siinä on lämpimin paikka. Isän neuvo oli, että Italiassa sukat ovat edullisia, joten aina ei tarvitse ruveta sukkapyykille. Kumpikin ohje jäi aika vähälle käytölle.

Me lupasimme lähettää postikortteja vähintään kerran viikossa – vaikka kortit Romanian Mamaiasta tai Ranskan Bordeaux'sta taisivatkin tulla perille vasta kun reissu oli jo päättynyt.

Interrailkortti oli tärkeä käyttää viimeiseen voimassaolopäivään asti, vaikka rahat olivat jo aikaa sitten loppuneet. Nukuimme yöjunissa, rautatieasemien odotushalleissa, joskus puistoissa, rannoillakin. Matkustamisen lumo vei mukanaan. Ihan kaikesta ei kotiin menevissä postikortteissa taidettu kertoa.

Matkustamisen lumo ei ole kadonnut. Matkatessa sekä näkee uutta että unohtaa vanhaa. Kovalevylle tulee taas tilaa. Tärkeä osa matkustamista onkin arjen – ja joskus itsensäkin – unohtaminen. Vanhan kiinalaisen viisauden mukaan hyvä matkustaja ei tiedä, minne hän on menossa. Vielä parempi matkustaja ei tiedä, mistä hän on tulossa. Ja täydellinen matkustaja ei tiedä edes omaa nimeään.

Kun ulkoministerinä kerroin ministeriön konsuliosastolle tästä kiinalaisen matkustamisen filosofiasta, sain vastaani väsyneitä katseita: ”Hoh-hoijaa, juuri tällaisia matkustajia meillä on ollut asiakkaina liikaakin. Niitä, joilla oman nimen lisäksi hukassa ovat passi ja rahat.”

No, myönnettäköön, matkustamisen *flow'sta* kannattaa nauttia ulkoministeriön konsuliosaston asettamissa rajoissa. Olen ensimmäisen reilimatkani jälkeen reissannut paljon. Mutta aina tulee hetkiä, jolloin kaukokaipuu iskee uudestaan, ja sormi liikkuu kartalla uutta matkakohdetta syynäten.

Matkoille lähdetään eri syistä. Joku etsii itseään – vaikka ei ole varma mitä haluaisi löytää. Joku juoksee kohti – rakkautta, toivoa, seikkailua, auringonlaskua. Joku juoksee karkuun – itseään, muita, pelkoa, ihmissuhdetta.

Tie on aina sama, matkaaja antaa tielle sen tarkoituksen. Samalla tiellä yksi harhailee ja toinen tekee pyhiinvaelluksen. Yksi kulkee kohti ja toinen menee pois päin. Yksi etsii ja toinen pakenee. Tutkimusmatkaa voi tehdä maantieteeseen, ihmisyyteen, kulttuureihin, kieliin, itseensä.

Matkustamisen hetket taltioituvat joskus valokuviksi, joskus muistikuviksi. Aurinko laskee, varpaat rantahiekassa, vetävä kirja ja kupillinen hyvää kahvia, maisema joka pysäyttää, ystävä nauraa. Niiden hetkien ja kuvien voimalla jaksaa taas eteenpäin.

Vapaus on tärkeää, ja matkustaminen on yksi osa vapautta. Tämä kirja kertoo matkasta itäisen Puolan ikimetsiin – ja parista muustakin matkasta.

Biisonipolulla voi nähdä ja kokea paljon. Kiitän Otavan Kirjasäätiötä ja Suomen tietokirjailijat ry:tä tuesta kirjoitustyölle.

Lontoossa, South Kensingtonissa pääsiäisenä 2025

Pekka Haavisto

Lasikantinen laulukirja

Nojatuolimatkaaja on puolihorroksessa. Kupissa höyryää ter-
vanhajuinen Lapsang souchong -tee. Matkakirjojen ja karttojen
pino kasvaa nojatuolin vieressä lattialla. Kirjat kutsuvat seik-
kailuun: ”Lähdehän liikkeelle!” ”Tätä kokemusta ilman et voi
jäädä!” ”Tämä täytyy itse nähdä!”

Tällä kertaa kirjat eivät kuiski suurkaupunkien öisestä syk-
keestä. Tulenkantajamaisten valoreklaamien heijastuksesta
määrällä asvaltilla. Autojen lyhtyjen valokiiloista leikkaamassa yön
pimeyttä. Mutteriveneiden katoilla vilkkuvista keltaisista valo-
pilkuista. Auringon kuumasta paisteesta. Rantakatoksen varjon
viileydestä. Yön hypnoottisista rytmeistä. Eivätkä edes kilomet-
rien pituisista hiekkarannoista kaukaisilla valtamerien saarilla.

Ei, sillä nyt ollaan syvällä metsän siimeksessä. Metsäkirkko-
laisuudessa. Mitä on metsäkirkkolaisuus? Se on salainen lahko,
jolla voi olla monia eri tunnussäveliä. Mutta kuunnelkaa vaikka
runoilija Immi Hellénin laulu Paimenpoika: ”Nyt metsä kirk-
koni olla saa, voi täällääi palvella Jumalaa, mun urkuni kauniit,
soikaa!” Ehkä metsän portit avautuvat.

Nyt ollaan menossa sinne, missä metsät kasvoivat jo ennen
esi-isiemme aikaa. Missä puu saattoi kuolla vain luonnollisen

kuoleman ja jäädä kuollessaan ja katketessaan vaikka naapuriinsa nojaamaan: ”Annahan kun hetken tässä nojailen ja huokaisen.” Ikuisuus. Ikuinen metsä. Ikimetsä. Metsä, jossa tuhannet ja taas tuhannet eliölajit elävät lajien runsaudessa, ilman ihmisen jälkeä tai ihmisen kosketusta.

Sellaista kerrottiin olevan yhdessä paikassa. Itäisessä Puolassa, sen vanhassa ikimetsässä, Białowieżassa. Ja metsä vain jatkuisi ja jatkuisi kapeine polkuineen vielä maan rajan ylikin, Valko-Venäjälle saakka. Ja siellä olisi vielä lisää metsää, vielä suurempi metsäalue. Ja kaiken kukkuraksi tällä alueella eläisi suurin eurooppalainen maanisäkäs, euroopanbiisoni, visentti.

Miten hyvältä tuntui lukea tuosta metsästä ja saada tietää siitä. Ja että sellainen metsä vielä kasvaa Euroopassa. Nojatuolimatkaaja alkoi jo ajatella mielessään usvaista kevättaamua. Millaiselta tuntuisi vetää päälleen retkikampeet ja jalkaan saappaat, ottaa kiikarit mukaan ja kulkea kapeaa kieturtelevaa polkua metsän rauhaan, metsän yksinäisyyteen. Niin kuin kävelisi avoimesta ovesta sisään metsään. Olisi yhtä metsän kanssa. Ja olisi metsän puolella. Kaikkien niiden lajien puolella, jotka siellä elävät.

Vanha metsä ei ole vain metsä, se on osa taivaankappaalemme muistia. Kas, tällaista täällä kerran on ollut. Näin puut ovat peittäneet maanpinnan, näin purot ja lammikot ovat solisseet vanhan metsän suojassa. Katsokaa kaatuneita runkoja, nojaavat toinen toiseensa. Katsokaa pystyyn jääneitä korkeita kantoja, jo sammaleen peittämiä. Katsokaa sammakkoita metsän lammikoissa. Katsokaa lajikirjoa. Kääpiä. Pahkoja. Jäkälää. Tällaista täällä kerran on ollut. Olipa kerran planeetta Maa.

”Metsän seinä on vain vihreä ovi”, kirjoitti runoilija Risto Rasa omassa samannimisessä esikoiskokoelmassaan vuonna 1971. Se on hyvin sanottu. Tuosta vihreästä ovesta on Białowieżan metsässä ollut paljon tulijoita ja menijöitä vuosisatojen mittaan. Ja juuri siitä ovesta haluan nyt astua sisään.

Voiko maata ja metsää lopulta kukaan omistaa? Voiko luontoa omistaa? Białowieżan metsä on aina ollut myös ihmisten välisen jännitteiden aluetta.

Joskus koko Koillis-Eurooppa on ollut muinaisen metsäalueen peittämä. Jokia käytettiin luonnollisina kulkureitteinä. Metsästäjät, kalastajat, keräilijät olivat liikkeessä. Metsä oli myös turvapaikka – sodalta, taudeilta, veronkantajiltakin. Kun ruttoepidemia 1400-luvulla puhkesi, Białowieżan metsästä haettiin suojaa ja turvaa.

Luonnonsuojelu ei ole uusi asia. Białowieżassa salametsästykseen puututtiin jo vuonna 1538, kun Puolan kuningas Sigismund I:n aikana annettiin ensimmäinen metsänsuojelulaki. Rangaistukset luonnonsuojelurikoksista olivat vain silloin hie-
man kovempia: ankarin rangaistus salametsästyksestä oli kuolemantuomio.

1600-luvun lopulla Białowieżan metsäalueelle perustettiin useita pieniä kyliä hyödyntämään rautamalmiesiintymiä ja tervantuotantoa. Joidenkin Białowieżan alueen nykyisten kylien juuret ovat tältä ajalta.

Alueen hallinta on historiassa vaihdellut Puolan ja Venäjän kesken. Venäjän tsaari Paavali I teki Białowieżan metsänhoitajista maaorjia ja luovutti heidät venäläiselle ylimystölle

yhdessä metsäomaisuuksien kanssa. Metsien suojeleminen lopetettiin, ja metsästäjät lähtivät taas saaliiden perään.

Isänsä Paavali I:n murhan jälkeen vuonna 1801 valtaan nousut tsaari Aleksanteri I perusti suojelualueen uudelleen ja palkkasi pienen joukon metsänhoitajia suojelua valvomaan. Suurin osa metsänhoitajista osallistui kuitenkin marraskuun kansannousuun vuosina 1830–1831. Heidän tehtävänsä lakkautettiin, ja näin metsästys jatkui.

Białowieżassa on 1500-luvulta asti kamppailtu suojelun sekä metsästyksen ja metsäalueen muun hyödyntämisen välillä.

~

Tsaari Aleksanteri II, meille tuttu Helsingin Senaatintorilta, vieraili Białowieżan metsässä vuonna 1860 ja päätti palauttaa Białowieżan biisonien suojelun. Vuosina 1888–1917 Venäjän tsaarit omistivat koko ikimetsän, josta tuli kuninkaallinen metsästysalue. Tsaarit lähettivät biisoneita lahjaksi useiden Euroopan pääkaupunkien eläintarhoihin. He myös asuttivat Białowieżan metsään peuroja, hirviä ja muita valtakunnan alueelta tuotuja eläimiä.

Ensimmäinen maailmansota oli Białowieżan metsälle tuhoisa. Saksalaiset joukot saapuivat metsään elokuussa 1915, ja miehitys jatkui joulukuuhun 1918 saakka. Sota ja miehitys merkitsivät laajoja hakkuita ja intensiivistä metsästystä. Kun Puolan armeija valloitti alueen helmikuussa 1919, viimeinen Białowieżan biisoni oli juuri tapettu kuukautta aikaisemmin.

Puolan ja Neuvostoliiton sodan jälkeen vuonna 1921 metsän ydin julistettiin kansalliseksi suojelualueeksi. Vuodesta 1923 alkaen professori Józef Paczoskin johdolla Białowieżan alueesta

ja sen metsäkasvillisuudesta alettiin tehdä systemaattisia luonnontieteellisiä tutkimuksia.

Alkoi myös operaatio biisonien pelastamiseksi. 1920-luvun alussa tiedettiin, että 54 eurooppalaista biisonia oli säilynyt maailman eri eläintarhoissa, vaikka Puolassa ei yhtäkään yksilöä. 1920-luvun lopulla Puolan valtio hankki nelipäisen karjan eri eläintarhoilta, ja vuonna 1932 näiden suojelemiseksi suurin osa metsästä julistettiin kansallispuistoksi.

Lajin palautus onnistui, ja vuoteen 1939 mennessä kansallispuistossa oli jo 16 biisonia. Mutta vuonna 1939 alkoivat uuden maailmansodan mustat pilvet kasaantua myös Białowieżan ylle: paikallisia puolalaisia asukkaita karkotettiin, alueelle tuli neuvostoliittolaisia metsätyöläisiä – kunnes saksalaiset miehittivät metsän vuonna 1941. Białowieżan metsästä tuli nyt myös puolalaisten ja neuvostoliittolaisten partisaanien metsä, joka tarjosi suojaa taistelijoille. Vieläkin metsästä löytyy hautoja Gestapon tappamille ihmisille, joita epäiltiin partisaanien auttamisesta.

Toisen maailmansodan jälkeen metsäalue jakaantui Puolan ja Neuvostoliiton osana olevan Valko-Venäjän kesken.

On matkoja, jotka tapahtuvat suunnitellusti, kalenteriin merkittyinä aikoina. Ja sitten on matkoja, jotka vain lepäävät hyllyllä, ajatuksissa, haaveissa ja hyvissä aikomuksissa. Niihin palaa mielessään aina toisinaan, ne ovat toteuttamista vaille valmiita. Niitä on ehkä suunnitellut ja ajatellut pitkäänkin. Sormi on liikkunut kartalla, nojatuolissa puoliuunessa mielikuvitus on lentänyt.

Isoäitini Helmi puhui usein rengasmatkoista. Rengasmatkat olivat VR:n 1930-luvulla lanseeraamia junareittejä sekä linja-autoliikennettä ja sisävesireittejä yhdistelleitä kotimaan matkailutuotteita, jotka elivät huippuaikaansa 1950-luvulla. Rengasmatka on hyvä sana.

Oman ensimmäisen ”rengasmatkani” Suomen lähialueelle tein Antonion kanssa kesällä 1998 VW kuplalla ajaen ensin Helsingistä Pietariin, sieltä Pihkovaan, Venäjän ja Viron rajalle Shumilkinoon, sitten Tarttoon, sieltä edelleen Pärnuun, Haapsaluun, Tallinnaan ja takaisin Helsinkiin. Tuliko ongelmia? Ei muuten paitsi palatessa Tallinnan satamassa. Pysäköintialueelle jätetystä autosta oli tuuletusikkuna rikottu ja sisällä olevat kassit viety. Enemmän oli harmia tuuletusikkunan korjaamisesta kuin taloudellisia menetyksiä. Mutta hyvä muistutus siitä, että kaikkea voi sattua.

Matka oli sen verran kiinnostava, että seuraava rengasmatka lähialueille on ollut suunnitteilla siitä kesästä lähtien. Ja onhan tässä taas muutama vuosikin kulunut! Uuden matkan piti olla Baltian-Kaliningradin-Puolan-Valko-Venäjän kiertomatka. Mutta niin kuin joskus elämässä, todellisuus tuli ikävällä tavalla suunnitellun matkan esteeksi.

Kartalla matka näyttäisi helpolta: Liettuan Klaipėdasta voisi mennä lautalla Kuurinkynnäkselle, tuolle merkilliselle Itämeren hiekkadyynille, ja ajaa sitten Kuurinkynnästä pitkin Nidan kaupungin kautta Venäjän rajan ylitse Kaliningradiin. Ja sieltä sitten Puolaan, Białowieżan metsään, ja sieltä edelleen – vaikkapa vuokratulla polkupyörällä – metsäteitä pitkin Valko-Venäjälle. Tuo rajanylitys Białowieżan metsän sisällä Puolasta Valko-Venäjälle olisi varmasti eksoottisin osa tätä reittiä, mutta se olisi hienoa kokea.

Tämä näyttää edelleen kartalla ihan kelpo reitiltä. Paitsi että Venäjä hyökkäsi Ukrainaank helmikuussa 2022, ja tätä kirjoittaessani sota jatkuu edelleen. Kaliningrad ja Valko-Venäjä eivät enää voineet kuulua matkasuunnitelmiin.

Olin matkakirjoista ja nettiartikkeleista lukenut, miten hurmaava on pyöräretki kansallispuiston sisällä Puolasta Valko-Venäjälle ja miten helpoksi oli rajan ylittäminen luontomatkailijoille tehty. Myös kaikki tämä oli nyt historiaa, kun Valko-Venäjä oli liittynyt Venäjän tukijaksi hyökkäyssodassa Ukrainaa vastaan.

~

Oliko Valko-Venäjällä muuta vaihtoehtoa kuin liittyä sotaan Venäjän rinnalla? Historia tulee tätä asiaa joskus avaamaan. Puhuin tästä usein edesmenneen Valko-Venäjän ulkoministerin Vladimir Makein kanssa. Hänellä oli tästä omat ajatukset.

Kun tapasin Valko-Venäjän presidentin Aljaksandr Lukašenkan 25.11.2019 maan pääkaupungissa Minskissä yhdessä Ruotsin ulkoministerin Ann Linden kanssa, presidentti Lukašenka esitteli yleäänä salia ja pöytää, jonka ympärillä Valko-Venäjä, Venäjä, Saksa, Ranska ja Ukraina olivat solmineet helmikuussa 2015 Minsk II -sopimuksen Ukrainan kriisin lopettamiseksi.

Omassa keskustelussamme presidentti Lukašenka – joka oli varsin hyvällä tuulella – paljasti, että hän oli Pohjoismaiden suuri ihailija. Jopa niin paljon, että hän haluaa kehittää maataan pohjoismaiseen suuntaan – tai jopa liittää Valko-Venäjän jonakin päivänä yhdeksi Pohjoismaista.